

УДК 94 (497.2) «1939–1945»

Маріанна Шпак

ГОЛОКОСТ В БОЛГАРІЇ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРІОГРАФІЧНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ В СУЧАСНІЙ БОЛГАРИСТИЦІ

В сучасній історичній науці аналіз подій Другої світової війни залишається актуальним й досі. Серед широкого кола фахівців переважає думка, що трагічні наслідки минулого стали причиною багатьох теперішніх міжнародних конфліктів, адже суспільно-політичні проблеми потребують постійного обговорення і спільних зусиль для їх подолання. Явище Голокосту в Болгарії є тим випадком, про яке історики ще не сформулювали єдиного висновку та пояснень щодо стратегії влади та дій населення країни в остаточному вирішенні «єврейського питання». Сучасні болгаристи здійснюють наукові пошуки, які б допомогли розв'язати дискусійні питання цієї проблеми серед громадськості.

Ключові слова: Голокост, антисемітизм, Болгарія, депортація, Закон про захист нації.

Друга світова війна залишила чимало питань, які в історичній науці до цього часу є актуальними. Вивчення явища Голокосту в країнах світу у своїх пошуках та твердженнях є чи не наймасштабнішим. Проте у деяких моментах, при відтворенні точної картини подій масового знищення євреїв, спеціалістам важко визначитися із її складовими. Одним з таких випадків є Болгарська держава у період війни, у котрій влада та населення країни були і компонентом підтримки Голокосту, і його протидією одночасно.

Мета даного історичного дослідження – аналіз наукових розвідок сучасних болгаристів з відповідної проблематики для подальших пошуків та можливості обґрунтування актуальних питань явища Голокосту в Болгарії.

В історичному просторі існує традиційна модель Болгарії як «держави без антисемітизму», оскільки в роки Голокосту майже все єврейське населення було врятоване. Однак вітчизняні вчені намагаються критично відноситися до такого висновку. На шпальтах сучасної наукової історичної літератури та в Інтернет-виданнях відповідної тематики, все частіше з'являються нові твердження, які вносять корективи у сталі погляди на цю проблему. Так, науковець Щ. Трьобст вважає, що міф про «країну без антисемітизму», безумовно, лежить в основі поняття міжнаціональної злагоди. До того ж, починаючи з 1990 р. болгарська держава ступила на європейський рівень розвитку так званої «болгарської етнічної моделі», в основі якої лежить захист національних меншин. Але в той же час слід пам'ятати, що в період Другої світової війни на долю болгарських іудеїв було накладено три терміни: «порятунок», «депортація» і «Голокост», які досі вказують на різні інтерпретації історичних подій [17]. Дослідниця Л. Коен пояснює це таким чином: якби умовно можна було б не згадувати про депортацію до концтаборів в 11363 євреїв з ново приєднаних Фракії та Македонії у 1943 р., і, відповідно, про загибель майже 20 % єврейського населення, то тоді доцільно визнати той факт, що в межах старих кордонів Царства Болгарії було врятовано життя 48 тис. іудеїв [8].

Але треба обережно відноситися до теми їх «порятунку», де зазвичай особлива роль належить болгарському «народу» чи «нації». Абсолютно вірно, що спасіння євреїв в старих кордонах держави пояснюється, головним чином, енергійною реакцією громадськості країни. Але така категорія не охоплюється терміном «нація» за своїм кількісним змістом.

Безумовно, порятунок 48 тис. болгарських євреїв є певним відображенням колективної психології в усвідомленні того, що вони населяли ці землі упродовж багатьох століть і вже були повністю інтегровані в суспільство та історію країни (наприклад, брали участь у національній війні), а отже – стали частиною болгарської нації. Проте можна назвати лише окремі сильні рухи, що змогли загальмувати процес знищення єврейського населення. Тому не варто узагальнювати те, що коли мова йде про окремих людей, які є виразниками болгарського національного духу, що це вплинуло на весь хід вітчизняної болгарської історії.

Французький філософ болгарського походження Ц. Тодоров робить висновки, що, в цілому, у Болгарії ніколи не було ворожості до євреїв. Одна з причин цього полягає в тому, що єврейські родини не були ізольовані територіальним чи мовним бар'єром. Іудеї не жили в гетто, вони знали діалект своєї мови, але всі говорили і на болгарській. Важко уявити, що євреї були втіленням злої сили, чи ворожими шпигунами. Серед більшості етнічного населення існували інші їх образи: «дрібні» торговці зерна, робітники чи покоївки – всі працюють, але живуть бідно. Ось чому в

суспільстві не «прижилися» міфи нацистів про євреїв, які ефективно викривили призму світогляду у німецькому середовищі [16].

Історик Н. Поппетров наголошує на тому, що слід завжди починати з тези, що антисемітизм в державі визнають ганебним саме тому, що суспільство є толерантним на усіх етапах його розвитку [13].

Тим не менше, в роки Другої світової війни владні сили Болгарії виступили прибічниками нацистської Німеччини та прийняли умови ідеологічної політики щодо вирішення «єврейського питання» у власній державі. Стратегія політиків та реакція і дії народу на злочинні вчинки у порушенні прав людей та посягання на їх життя, залишили значний слід в історії.

У 1993 р. група болгар і болгарських євреїв з Каліфорнії зробили пропозицію ізраїльському Національному єврейському фонду (NEF) створити лісопарк на згадку про порятунок євреїв Болгарії в 1943 р. Вони пропонували присвятити цей парк царю Борису III та його дружині Джоанні. Однак чимало болгарських, македонських та фракійських євреїв, які давно мешкають в Ізраїлі, виступили проти такої пропозиції. Аби дійти згоди, NEF вирішив присвятити болгарський ліс не монархам, а цілому народу. Як компроміс, в парку установили пам'ятник Борису і Джоанні «в знак вдячності за їх внесок в порятунок болгарських євреїв в найважчі роки Голокосту». Згодом з'явилися ще два монументи: один на честь болгарського народу, інший присвячений «вічній пам'яті про 11343 фракійських і македонських євреїв, загиблих в концентраційному таборі в 1943 р.». 21 жовтня 1996 коли «Болгарський ліс» відкрито, а всі зацікавлені сторони досягли взаємного порозуміння [17].

Але ці досягнення в знаходженні винних у знищенні єврейського населення Болгарії, на думку науковців, майже не можливі, адже протиріччя виникають в абсолютно різних вимірах досліджень. Найсуперечливішими в історичному колі обговорень є постать царя Бориса III та роль уряду, що разом з монархом приймав рішення щодо дискримінації, депортації та знищення євреїв.

Зрозуміло, що тверджень, які б свідчили про участь політиків у Голокості було не мало. Історики, які досліджують ці аспекти, наголошують, що зародки антисемітизму слід шукати в антиєврейському законодавстві, представленому в Законі про захист нації (далі – ЗЗН) від 24 грудня 1941 р. Проаналізувавши проект закону та безпосередньо сам закон, І. Газенко висловлює думку, що до 1943 р. було утворено цілу збірку правових актів та законів щодо утисків єврейського населення, які уряд приймав із згоди царя Бориса III [4]. Історик В. Колев наголошує, що не слід забувати, як з прийняттям Закону про захист нації вперше вводиться поняття «єврей» [9]. За підрахунком вченого Б. Дічева, упродовж 1940–1943 рр. болгарська влада прийняла 6 законів та 35 постанов і указів репресивного характеру. Прийняте законодавство та адміністративні акти різко порушували статут Конституції Тирново. Відповідно до характеру і мети цих дій, таку політику з упевненістю можна назвати антисемітською [7, 79].

Так «остаточне вирішення» єврейського питання відбувалося поступово й було незворотнім. Після створення в 1942 р. комісаріату з єврейських питань на чолі з активістом болгарської фашистської організації «Ратник» О. Белевим, життя єврейського населення на території країни зазнає неймовірних утисків та принижень. Науковець І. Шалафов вважає, що одним з найбільш серйозних наслідків ЗЗН було введення єдиного податку на єврейську власність, що в багатьох випадках призвело до конфіскацій і експропріацій майна [20]. Дослідниця Ю. Методієва підкреслює, що економічна, антигуманна і антисемітська політика О. Белева була підпорядкована «остаточному завданню для остаточної ліквідації єврейської присутності в країні» [11].

Історик С. Альфасса зазначає, що підписання протоколу про приєднання країни до Трестороннього пакту прем'єр-міністром Болгарії Б. Філовим 1 березня 1941 р. у Відні, стало офіційною заявою царя Бориса III світу про свою пронацистську орієнтацію та співпрацю у вирішенні остаточного єврейського питання [19].

У дослідженнях С. Альфасса [19], Р. Аврамов [2], Н. Данова [6], Х. Бояджиєв [3], С. Тешев [15], Ц. Тодоров [16] доходять спільного висновку, що злочинність вчинків болгарської влади, щодо планування знищення іудейського населення, яскраво свідчить факт присутності О. Белева в Німеччині в кінці січня 1942 р., коли відбувалося засідання Ванзейської конференції, де йшлося про «остаточне вирішення» єврейського питання в Європі.

У ті дні О. Белев накреслив поетапність депортації євреїв з території Болгарії. Пізніше, 22 лютого 1943 р., він, разом із Т. Даннекером, який очолював делегацію Головного управління імперської безпеки Німеччини (РСХА) у Болгарії, підписав контракт, за умовами якого, перша партія депортованих мала включати в себе 20 тис. євреїв, більша частина з яких – вихідці з Македонії та Західної Фракії, а решта, до 20 тис., мала доповнитися людьми із «старих» кордонів Болгарії. Всі іудеї мали бути депортовані до концентраційного табору Треблінка в Польщі.

Але серед науковців знову виникає суперечливе питання щодо того, хто все ж таки був винен у відправленні євреїв на смерть, адже за логікою, ініціатором цього виступала німецька сторона.

Дослідники з питань депортації євреїв Біломор'я, Вардарської Македонії, Фракії та Піроту І. Хаджийски [18], Н. Данова [6]. та Р. Аврамов [2; 6]. впевнені, що в трагічній долі болгарських євреїв винні представники влади, які дотримувалася німецьких правил та вказівок. Історичні факти твердо переконують, що з весни 1941 – по осінь 1944 рр. на території Вардарської Македонії та Фракії діяли лише болгарські закони і нормативні акти. Аналізуючи архівні документи, історики Р. Аврамов [2; 6] та Н. Данова [6] зазначають, що новоприєднані до Болгарії території були повністю підконтрольні їй. Влада започатковує суверенні відносини з населенням, та навіть затверджує ряд фірмових стандартів. Тому, коли йдеться про знищення євреїв «нових земель», слід розуміти, що на той час вони вже були болгарськими.

Л. Марков [10], Ц. Тодоров [14], С. Йотов [16] погоджуються з тим, що депортація іудеїв відбувалася на замовлення уряду. Це суперечило нормам звичаєвого права та основам Конституції Тирново, а тому з юридичної точки зору, не було законним. У 2003 р. у Відні на конференції ОБСЄ з питань антисемітизму, міністр закордонних справ Болгарії С. Пасі, у своїй заяві виголосив, що причиною того, чому Бориса III не варто ставити в один ряд поруч із рятівниками болгарського єврейства, є його безпосередня причетність до депортації та знищення єврейського населення [19]. У 2011 р. відбулося засідання Міжнародного єврейського комітету в Нью-Йорці, метою якого було в'яснення ролі Болгарії в депортації євреїв в роки Другої світової війни. М. Іконопоулос, президент «Асоціації співдружності грецького єврейства», назвала болгарський уряд союзником та волонтером у співпраці з нацистами в «остаточному вирішенні» єврейського питання [1].

І. Хаджийський в дослідженні наводить аналіз документів, які свідчать про те, що депортація з Вардарської Македонії та Егейського моря була проведена дійсно болгарами у співпраці з посольством Німеччини в Софії та одночасно з німецькою владою в обох новоприєднаних областях, які знаходилися у відомстві болгарської влади та воєнізованих німецьких частин [18].

На противагу таким принциповим твердженням є низка істориків, які не визнають царя Бориса III злочинцем, а уряд – цілісним колективом у процесі прийняття рішень щодо знищення болгарського єврейства. Науковець Д. Горчева зазначає, що після завершення Другої світової війни, з'явилася низка документів, де німецькі свідки підтверджують свою вину у процесі вивезення євреїв з Егейської Македонії та Західної Фракії. Незаперечним доказом того, що депортація була проведена нацистами і повністю знаходилася під контролем німців, свідчить доповідь німецького офіцера від 12 квітня 1943 р. Військовий, що супроводжував один з ешелонів, у доповідній записці вказав на склад поліцейського ескорту та на прізвища його головнокомандувачів [5].

Богослов І. Шалафов відмічає, що в царя Бориса III були дружні стосунки з великою кількістю сімей єврейського походження. Такої думки притримується і Р. Аврамов, який пише про співпрацю єврейських купців та поліції після втілення в суспільне життя Закону про захист нації. До того ж, більшість болгарських поліцаїв навіть робили вигляд, що не помічають як євреї моляться в шабат [20].

Коли німецькому управлінню стало очевидним, що монарх уникає розмови про відправлення іудеїв з болгарських земель до Польщі, Т. Даннекер висуває альтернативу щодо «остаточного вирішення» єврейського питання. 20 травня 1943 р. П. Габровська надає Борису III підготовлені О. Белевим, головою комісаріату з єврейських питань, два варіанти плану. План «А» передбачав депортацію всіх євреїв Болгарії до табору Треблінка; план «Б» – еміграцію євреїв із Софії до провінції. Цар одразу підтримав другу ідею та дає розпорядження щодо реалізації дій.

У науковій розвідці Ц. Тодорова є твердження, щодо погоджень з нацистською владою процесу депортації євреїв із Македонії та Фракії, Борису III все ж вдалося схитрувати. Коли монарх пообіцяв Й. фон Ріббентропу, міністру закордонних справ Німеччини, депортувати окремо болгарських євреїв з прокомуністичною орієнтацією, не було визначено ані час, ані їх кількість. Стає очевидним, що монарх таким чином просто заспокоював німецького співрозмовника, не визначившись із запевненнями [16].

Такої думки притримується й історик Х. Бояджиєв. Він вважає, що не лише цар робив затримки у процесі депортації єврейського населення. У вирішенні цього питання, болгарський уряд також діяв обережно та повільно, аби врятувати іудеїв. А. Бекерле, німецький міністр у повноважних справах у Софії, після зустрічі з Б. Філовим, у телеграмі до Берліна підкреслював, що прем'єр-міністр Болгарії хоче спочатку використати євреїв з «нових земель» для будівництва доріг країни, як роблять це німці у східних районах своєї держави. А. Бекерле приходиться до висновку, що відсутність робочої сили в країні перешкоджала Раді міністрів одногосно прийняти рішення щодо активізації виселення іудеїв до Польщі [3].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку історичної науки Болгарії серед досліджень науковців ще немає єдиного погляду на вирішення складних подій Голокосту в країні. Значна кількість проаналізованих дослідниками документів та свідчень не можуть остаточно висунути

обвинувачення чи виправдати всіх, хто у військовий час мав важелі впливу на ситуацію. Більшість фахівців проводять наукові пошуки в історіософському контексті, аби здійснити глибокий аналіз тих умов і наслідків, які допустили можливість Катастрофи на території Болгарії.

Список використаних джерел

1. International Jewish committee calls on Bulgaria to publicly clarify their role in the deportation of 13,000 Jews to Treblinka. [Electronic resource] // International Committee for Bulgarian Holocaust-Era Truth. – 2011. – Режим доступу: <http://www.alfassa.com/bulgaria.html>.
2. Аврамов Р. Чегейки архивите на депортацията [Електронний ресурс] / Р. Аврамов // Либерален Преглед. Дискусии – България. – 2013. – Режим доступу: <http://www.librev.com/index.php/discussion-bulgaria-publisher/2146-2013-08-19-09-01-06>.
3. Бояджиев Х. Спасяването на българските евреи през Втората световна война. Депортацията на евреите от Тракия и Македония [Електронний ресурс] / Х. Бояджиев. – 1991. – Режим доступу: http://www.promacedonia.org/rami/h_bojadzhiev_evrei.html.
4. Газенко И. / И. Газенко // Нови щрихи към създаването и действителността на комисарството по еврейските въпроси. – 2015. – № 1. – С. 20–37.
5. Горчева Д. Спасение или «оцелели» са евреите в България през втората световна война? [Електронний ресурс] / Д. Горчева. – 2012. – Режим доступу: http://liternet.bg/publish19/d_gorcheva/spaseni-ocelili.htm.
6. Данова Н. Депортирането на евреите от Вардска Македония, Беломорска Тракия и Пирот / Н. Данова, Р. Аврамов – София: Обединени издатели, 2013. – Т. 2. – 866 с.
7. Дичев Б. Законодателната рамка на антиемитската политика в България през 1941–1943 г. / Б. Дичев. – Режим доступу: <http://dialogueeurope.org/uploads/JewsCol/Panel301.pdf>.
8. Коен Л. Ти вярваш: Осем погледа върху Холокоста на Балканите [Електронний ресурс] / Л. Коен // Либерален Преглед. Дискусии – България. – 2012. – Режим доступу: <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/europe/1803-2012-10-14-10-03-30>.
9. Колев В. «Да бъдеш евреин» в царството и в новите земи: исторически и юридически аспекти на проблема / В. Колев – Режим доступу: <http://dialogueeurope.org/uploads/JewsCol/Panel302.pdf>.
10. Марков Л. Холокостът и България [Електронний ресурс] / Л. Марков // Либерален Преглед. Дискусии – България. – 2012. – Режим доступу: <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/1753-2012-08-27-18-24-21>.
11. Методиева Ю. Пустошта на мълчанието [Електронний ресурс] / Ю. Методиева //: Български хелзински комитет. Независима неправителствена организация за защита правата на човека. – 2012. – Режим доступу: <http://www.bghelsinki.org/bg/publikacii/obektiv/iuliana-metodieva/2012-04/pustosha-na-milchanieto/>.
12. Неделева П. Правна индивидуализация на лицата от еврейски произход според българското антиеврейско законодателство / П. Неделева // Научни трудове на Русенския университет. – Т. 51. – Серия 7. – С. 149–156.
13. Поппетров Н. Няма германски ултиматум за депортиране на евреите [Електронний ресурс] / Н. Поппетров //: Български хелзински комитет. Независима неправителствена организация за защита правата на човека. – 2012. – Режим доступу: <http://www.bghelsinki.org/bg/publikacii/obektiv/obektiv/2012-10/nikolaj-poppetrov-nyama-germanski-ultimatum-za-deportirane-na-evreite/>.
14. Стилян Й. 70 години война на интерпретациите [Електронний ресурс] / Й. Стилянов // Либерален Преглед. Дискусии – България. – 2013. – Режим доступу: <http://www.librev.com/index.php/discussion-bulgaria-publisher/2058-70>.
15. Тешев С. Българската администрация във Вардарска Македония през 1941–1944 г. и съдбата на еврейското население / С. Тешев – Режим доступу: <http://dialogueeurope.org/uploads/JewsCol/Panel304.pdf>.
16. Тодоров Ц. Крехкостта на доброто [Електронний ресурс] / Цветан Тодоров // Либерален Преглед. Дискусии – България. – 2013. – Режим доступу: <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/1989-1>.
17. Трьобст Щ. Спасение, депортиране или Холокост? [Електронний ресурс] / Щефан Трьобст // Либерален Преглед. Дискусии – България. – 2012. – Режим доступу: <http://www.librev.com/index.php/discussion-bulgaria-publisher/1623-2012-06-01-19-14-12>.
18. Хаджийски И. Депортацията на евреите от Беломорието, Вардарска Македония и Пиротско и спасяването на евреите от Дупница и Кюстендил / И. Хаджийски – Режим доступу: http://www.bghelsinki.org/media/uploads/obektiv/17_deportatsiata_na_evreite-ivan_hadjiiski.pdf.
19. Царят – обединител и спасяването на евреите в обединена България. – Режим доступу: <http://theoptimists.com/wp-content/uploads/2014/12/THE-UNIFIER-KING-AND-THE-RESCUE-OF-THE-JEWS-FROM-UNIFIED-BULGARIA-BULGARIAN-Mutafov.pdf>.
20. Шалафов И. Цар Борис Трети: Знайте, никой от нашите няма да бъде откаран [Електронний ресурс] / И. Шалафов // Благовремие. – 2013. – Режим доступу: <http://www.blagovremie.com/content/>

Марианна Шпак

ХОЛОКОСТ В БОЛГАРИИ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ ВЕКТОРЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ В СОВРЕМЕННОЙ БОЛГАРИСТИКЕ

В современной исторической науке анализ событий Второй мировой войны остается актуальным. Среди широкого круга специалистов преобладает мнение, что трагические последствия прошлого стали причиной многих современных международных конфликтов, поскольку общественно-политические проблемы требуют постоянного обсуждения и совместных усилий для их преодоления. Явление Холокоста в Болгарии принадлежит к тем случаям, о которых историки еще не сформулировали общие выводы и пояснения относительно

стратегии власти и действий населения страны в окончательном решении «еврейского вопроса». Современные болгаристы проводят научные исследования, которые в будущем помогут разрешить дискуссионные вопросы этой проблемы среди общественности.

Ключевые слова: Холокост, антисемитизм, Болгария, депортация, Закон о защите нации.

Marianna Shpak

THE HOLOCAUST IN BULGARIA DURING THE SECOND WORLD WAR: THE HISTORIOGRAPHICAL VECTORS OF RESEARCHING PROBLEMS IN MODERN BOLHARYSTIC

The analyze of the events of World War II is very actual in modern historians. The wide range of professionals thing that the tragic consequences of the past have caused many current international conflicts, because the problems of society are required in constant discussion and joint efforts to overcome them. The phenomenon of Holocaust in Bulgaria is the case when the historians have not had the same conclusion and explanations of government strategies and activities of the population in the final solution of the «Jewish question». Modern болгарians carry out science research that would be able to solve this problem, the discussion among the community.

Key words: Holocaust, anti-Semitism, Bulgaria, deportation Protection Act nation's Commissariat for Jewish Affairs.

УДК 329.12(410)

Марина Русанова

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЛІБЕРАЛЬНОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ У РОБОТАХ РОБЕРТА КУПЕРА

З другої половини 90-х рр. минулого століття зростає кількість фундаментальних досліджень імперій. Тема імперії знову викликає суспільний інтерес. За останні 10 років багато істориків намагалися представити різноманітні інтерпретації проекту ліберального імперіалізму. Хтось вважає, що основне призначення імперії – це, як і в XIX ст., цивілізаційна місія і експорт таких цінностей, як верховенство закону, вільної торгівлі і виборних органів влади. Хтось бачить його у поширенні ідей, культури, стилю життя. Проте всі вони визнають той факт, що існування імперій – це не тільки пережиток минулого, але і фактична реальність сьогодення.

Ключові слова: імперія, ліберальна імперія, досучасні держави, сучасні держави, постсучасні держави.

Термін «імперія» активно повертається в міжнародний історично-політичний лексикон і реабілітується в ньому. Якщо 10–15 років тому термін «імперія» ніс у собі переважно негативні тлумачення, то тепер імперія стала оборотом мови і серед ліберально мислячих авторів вона більше не вживається в емоційно-негативному контексті. У більшості людей, коли вони чують слово «імперія», більше не виникає критичних асоціацій.

«Було б абсурдом вважати, що будь-яка імперія – це завжди зло. У такому випадку злом варто було б оголосити всю людську цивілізацію, оскільки практично вся її історія – зміна однією імперією іншою. Якщо подивитися навіть на останні пару століть, імперії були не гіршим і не кращими, ніж національні держави. Але при цьому націоналізм показав себе куди більш деструктивним, ніж імперіалізм», – заявив у своєму інтерв'ю один з найбільш відомих популяризаторів імперії англійський історик Нейл Фергюсон [1].

Починаючи з другої половини 90-х рр. минулого століття зростає кількість фундаментальних досліджень імперій. У 1998–1999 рр. виходить «ревізійністський» п'ятитомник «The Oxford history of the British Empire». У 2001 р. з'являються «The Cambridge Illustrated History of the British Empire» під редакцією одного з найбільших фахівців з цієї проблематики П. Маршалла, і «Empires» під редакцією С. Оллок, Т. Д'Альтруа, Л. Морісон і К. Сінополі.

Проте вперше реабілітував і заявив про те, що імперія – це не просто минуле, а найближче і єдино можливе майбутнє, помічник міністра оборони і заморських справ (Overseas) Великобританії Роберт Купер (Robert Cooper). Його стаття «Новий ліберальний імперіалізм» багато в чому послужила обґрунтуванням імперського зовнішньополітичного курсу Британії [2]. У 2002 р. у своїй книзі «Постмодернові держава і світовий порядок» («The post-modern state and the world order») він надав потужне теоретичне обґрунтування нової глобальної ліберальної імперії [3].